

[LES ACTUACIONS]

1. PONÈNCIES

POSSIBLES APORTACIONS DE LA PSICOLOGIA APLICADA PER AL CANVI DE LES NORMES I ELS HÀBITS DE TRIA LINGÜÍSTICA¹

Miquel STRUBELL I TRUETA

Se'ns ha demanat, als dos ponents en aquest part de les Jornades, que parlem en el marc del bloc sobre mesures d'actuació, de propostes de futur. Atesa la nova conjuntura política i social, què cal fer en aquests moments per augmentar l'ús interpersonal de les llengües minoritzades?

Ho faré dividint aquest document en tres parts. En la primera repassaré alguns estudis sobre el fenomen: la part de diagnosi. En la segona, repassarem algunes tècniques reeixides per canviar les conductes personals o socials no desitjades o rebutjades, i mirarem fins a quin punt es podrien aplicar en voluntaris en el marc català. Finalment, parlarem de la tria de mètodes i tècniques que em semblen més pertinents.

1. Jornades d'estudi organitzat pel Grup Català de Sociolingüística sobre "Ús interpersonal del català: estat de la qüestió i propostes", Barcelona, 29 i 30 de novembre i 1 de desembre de 2001. Bloc 3: Mesures d'actuació. Propostes de futur.

PART I

Aquest tema, encara que parlem d'usos interpersonals, és d'una gran transcendència política: és la suma dels usos interpersonals d'una llengua, en relació amb la suma dels usos d'una o més altres llengües en el mateix context geogràfic, la que fa que una llengua sigui o no sigui la dominant en els ambients públics no formals: als mercats i les botigues, als bars i les grades dels camps d'esports... Als efectes d'aquesta presentació, em sembla de tota lògica de recollir l'abast del terme "ús interpersonal" tal com ho ha definit Aymà.²

Per tant, una política lingüística que vulgui afavorir l'expansió d'una llengua determinada en un territori determinat (sigui el seu històric o no) ha de tenir molt en compte aquesta pràctica. No ens ha d'estranyar trobar el tema a les aules universitàries, com ara, per exemple, al curs Planificació lingüística aplicada al català, que imparteix el professor Lluís B. Polanco a la Universitat de València.³ Heus aquí un extracte del temari:

7. Planificació de l'estatus i llengua catalana.
 - 7.1. Àmbits de planificació de l'estatus. L'estatus legal del català. El cas valencià. L'àmbit internacional.
 - 7.2. Sistemes educatius i llengua als territoris catalanoparlants. La immersió.
 - 7.3. L'extensió social de la llengua. Les 'campanyes'. Els resultats: coneixements, actituds i normes d'ús.
 - 7.4. Substitució lingüística, transmissió intergeneracional i reversió de la substitució. L'ús interpersonal.
 - 7.5. La immigració. Integració, assimilació i multiculturalisme.

2. <http://www.sociolinguistica.org/gcs/consensuats.htm>.

Formes Bàsiques de Comunicació Interpersonal útils per al nostre objectiu: conversa entre dues persones; adreçar-se a un desconegut; pel carrer; quan despenja el telèfon; com a usuari en una dependència de l'administració pública; com a client d'un comerç o una empresa; en el si de les associacions de les quals es formi part; tria de la llengua amb el fill.

3. www.uv.es/filcat/docencia/oca/catalana/14129.htm

Isidor Marí (1995)⁴ subratlla aquesta relació entre la tasca de política lingüística, citant Jacques Maurais⁵

En qualsevol societat –diu Maurais– ja hi ha forces en acció que afavoreixen un ús donat de la llengua, una norma, i cap activitat de planificació lingüística no hauria d'actuar deliberadament en contra d'aquestes forces.

El mateix Grup Català de Sociolingüística hi ha dedicat força estona. Fruit d'això han estat sessions⁶ i documents.⁷ Però el tema no és d'interès només acadèmic. Segons un informe de J. M. Romaní,⁸ Joaquim Torres ha dit que creu que el problema més greu per al català es troba en l'ús interpersonal, que va retrocedir els anys 60 i 70, quan nombres ingents de no catalanoparlants varen emigrar cap a Catalunya, quan el contacte entre catalanoparlants i castellanoparlants es va generalitzar, i quan el monolingüisme actiu entre catalanoparlants es va pràcticament eradicar.

Per tant, no és estrany que faci temps que es porten a terme enquestes a casa nostra sobre l'ús lingüístic que, quan es refereixen a persones que no són monolingües i, per tant, poden triar entre opcions lingüístiques, revelen unes pautes força comunes. Entre molts d'altres podem citar els comentaris sobre una enquesta de 1983 (Strubell i Romaní 1986)⁹ i una enquesta a gran escala a la Vall d'Aran (Climent 1986).¹⁰ Per il·lustrar aquest tema he triat una enquesta valenciana, Coneixements i ús del valencià,¹¹ realitzada sobre 1.600 enquestats l'any 1995, d'entre el nombre considerable que es poden consultar per Internet.¹²

4. Isidor Marí Mayans, "Socioterminologia i Planificació Lingüística", a la Jornada Panllatina de Terminologia, sobre Perspectives i camps d'aplicació, Barcelona, 14, 15 i 16 de desembre de 1995. <http://www.realiter.net/jorb/jp2.htm>.

5. Jacques Maurais (1993) "Terminology and language planning", dins H. B. Sonneveld; K. L. Loening (ed.) *Terminology. Applications in interdisciplinary communication*. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins.

6. Per exemple, en el si de les activitats internes del Grup Català de Sociolingüística, el 29 de novembre de 1999 Miquel Jaumot va presentar la sessió sobre "Un projecte per incentivar l'ús interpersonal del català" <http://www.sociolingüística.org/gcs/memoria.htm>

7. Per exemple, el text redactat per Josep M. Aymà, ja esmentat, consultable a <http://www.sociolingüística.org/gcs/consensuats.htm>. També n'ha escrit el mateix autor, a Estendre l'ús interpersonal del català (per, i) conservar-ne la seva qualitat, *Revista de Llengua i Dret* Núm. 20, desembre de 1993. Resum a <http://www.gencat.es/administracio/rld20sum.htm>

8. Sobre la Jornada "El català: mirades al futur. Usos i legislacions", que es va fer al llarg del 14 d'abril del 2000 a l'Aula Magna de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona. La jornada va ser organitzada pel Ciemen i el Dept. de Lingüística General de la UB, que acull el GELA (Grup d'Estudi de les Llengües Amenaçades).

Font: http://cultura.gencat.es/LENGCAT/noves/hm00tardor/catalana/mirades1_3.htm

9. M. Strubell i J. M. Romaní (1986) *Perspectives de la llengua catalana a l'àrea barcelonina*. Sèrie «Monografies»; 1. Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

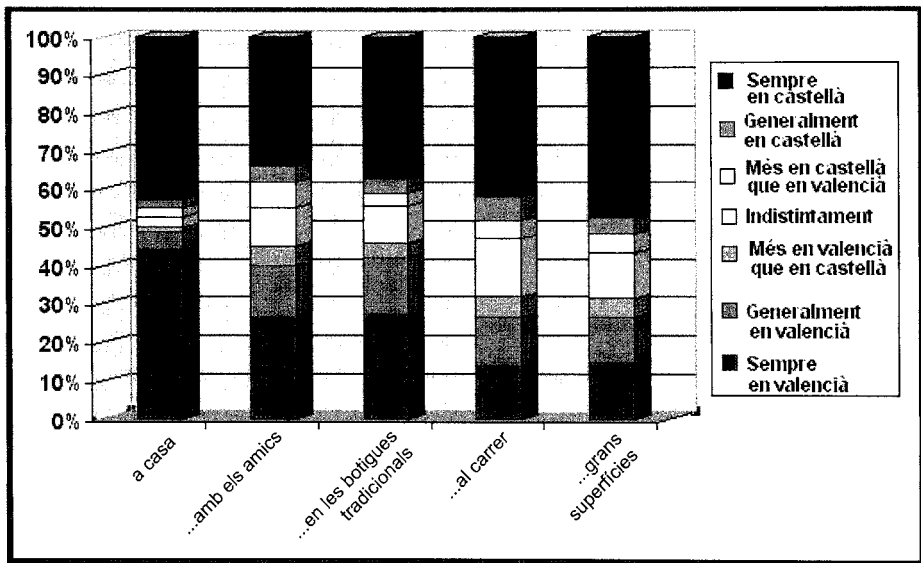
10. T. Climent. 1986) *Realitat lingüística a la Val d'Aran*. Sèrie «Monografies»; 2. Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

11. http://www.cult.gva.es/sies/us_9502.htm

12. Vegeu a <http://www.cult.gva.es/sies/indexdata.htm>

Ús oral del català i del castellà en diferents situacions quotidianes

	A CASA	AMB ELS AMICS	AL CARRER	EN BOTIGUES TRACIONALS	GRANS SUPERFÍCIES
Sempre en valencià	44,3%	26,6%	13,8%	27,2%	14,6%
Generalment en valencià	4,8%	13,3%	12,9%	14,9%	11,9%
Més en valencià que castellà	0,9%	5,2%	5,3%	3,8%	4,9%
Indistintament	2,8%	10,2%	15,2%	9,9%	11,9%
Més en castellà que valencià	2,4%	6,7%	4,7%	3,3%	5%
Generalment en castellà	2,2%	4,3%	6,3%	3,7%	4,5%
Sempre en castellà	42,7%	33,8%	42%	37,2%	47,2%

Font: Coneixements i ús del valencià, 1995, N=1.600

http://www.cult.gva.es/sies/us_9502.htm

Podem veure, per l'estudi de les xifres, que s'hi presenten tres situacions diferenciades.

a. Una distribució d'usos pràcticament monolingües es produeix en àmbits domèstics. Si sumem "Sempre en X" i "Generalment en X" tenim un lleuger avantatge del català sobre el castellà, i enmig només un 6% que revelen usos bilingües a casa: 49-6-45 (català-bilingüe-castellà).

b. Hi ha dos àmbits ("amb els amics" i "botigues tradicionals") en què creix el bilingüisme a costa d'una petita part dels que declaren ser monolingües a casa: 40-22-38, 42-17-41 respectivament.

c. Finalment, hi ha dos àmbits en què creixen tant els usos monolingües castellans com els usos bilingües, a costa exclusivament del monolingüisme català: “el carrer” i “grans superfícies”: 27-25-48 i 26-22-52. Veiem en aquest cas que quatre de cada nou persones que són monolingües catalanoparlants a casa no ho són en aquests dos àmbits. La major part hem de suposar que passen a solucions bilingües, però no deixa de ser significatiu que es superior l'ús monolingüe castellà en aquests àmbits que no a casa.

Aquest fet, que una part substancial de la població, bilingüitzada, faci servir ara una llengua, ara una altra, segons les circumstàncies i d'acord –jo afegeixo– amb unes pautes o normes determinades–, rep el nom, com sabeu, de diglòssia, i un dels primers a estudiar-ne el fenomen va ser Charles Ferguson (1959).¹³ La diglòssia com a concepte i com a fenomen ha estat profundament estudiada en el context català, com sabem tots, i és una part integral de qualsevol procés d'extensió i substitució lingüístiques:

La situació típica, així, de les primeres fases de l'extensió de l'ús de l'estàndard es caracteritza per una competència quasi-generalitzada en aquesta varietat però d'ús restringit en la majoria de les comunicacions de la vida quotidiana. Tot i que ocuparà la majoria de les comunicacions públiques escrites i orals formals –actes oficials, cerimònies, etc.– i generals –mitjans de comunicació– molta de la població que tingui com a llengua primera una modalitat vernacular diferenciada podrà continuar usant aquesta de forma habitual en les seves relacions interpersonals, si més no en les de caràcter informal. En molts casos, fins i tot en relacions de caracterització més aviat formal –amb funcionaris o empleats d'organitzacions, per exemple– serà normal l'ús de les varietats vernaculars, a no ser que hi hagi instruccions específiques en contra –com ara en els casos de subordinació política amb objectiu explícit d'extinció de llengües diferents a l'oficial de l'Estat. (Bastardes 1997)¹⁴

Un treball de Gabriel Bibiloni,¹⁵ en comparar, per primera vegada, aquestes pautes de conducta als diferents territoris de llengua catalana, considera que la situació al Principat no és tan greu com ho és al País Valencià i a les illes Balears:

13. Es reproduïx a <http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/messeas/diglossia/node3.html> la formulació original de Ferguson, referida a diferents variants dialectals d'una mateixa llengua.

14. Albert Bastardas, «Contextes et représentations dans les contacts linguistiques par décision politique: substitution *versus* diglossie dans la perspective de la planétarisation» / «Contextos i representacions en els contactes lingüístics per decisió política: substitució *versus* diglòssia des de la perspectiva de la planetarització», *DIVERSCITÉ*, Vol. II, 1997 “Dynamique des langues et rapports de pouvoir. El contacte lingüístic per decisió política: comunicacions institucionalitzades / comunicacions individualitzades”.

http://www.teluq.quebec.ca/diverscite/SecArtic/Arts/97/0997ab0/Fr/0997ab0f_ftxt.htm (versió francesa)

http://www.teluq.quebec.ca/diverscite/SecArtic/Arts/97/0997ab0/esp/0997ab0e_txt.htm (versió catalana)

15. Una Enquesta Sociolingüística als Països Catalans. <http://www.uib.es/depart/dfc/bibiloni/texts/28.html>

[...] Si es comparen els índex d'ús del català amb la parella i amb els desconeguts, s'observa que aquests bàsicament coincideixen al Principat, però pel que fa al País Valencià i a les illes Balears l'ús del català al carrer és considerablement inferior al que es dona en el si de les famílies (18 punts de diferència al País Valencià, a les Illes i a la ciutat de Palma, i 20 a la ciutat de València). Una mostra d'un fenomen desintegrador i d'intrusió de l'espanyol en el si de la comunitat lingüística catalana.

En aquest cas les dades no es limiten a persones bilingües, sinó que inclouen en l'univers tots els enquestats, una proporció molt substancial dels quals són monolingües castellans. Si analitzéssim la conducta només dels capaços de triar entre una i altra llengua, veuríem que el desplaçament del català cap al castellà, en conjunt, és força més fort.

Això també ens ho permeten les dades de dos estudis del Centro de Investigaciones Científicas (CIS), supervisats pel dr. Miquel Siguan, que de vegades han estat malinterpretats justament per aquest fet: per dedicar una part de l'enquesta només als capaços d'expressar-se en català. No els citarem aquí, perquè reiteren la conclusió principal que ja he donat.

D'un estudi recent sobre coneixement i usos lingüístics a Catalunya¹⁶ es desprèn que:

el 72% dels catalans poden mantenir una conversa en català amb un interlocutor que la comenci i la continuï en aquesta llengua, però que no obstant [això], l'ús real del català a Catalunya es redueix a un 49,5%. Aquest 22% de parlants potencials es perden perquè, segons un dels autors de l'estudi, Albert Fabà, "els catalanoparlants d'origen continuen tenint majoritàriament l'hàbit de canviar al castellà per si no els entenen. Si no canviessin, l'ús del català seria major.

És clar que el canvi lingüístic es produeix davant de situacions en què l'interlocutor parla castellà (o es preveu que sigui castellanoparlant):

només un 22,8% dels catalanoparlants d'origen manté el català [si] els contestin en castellà, mentre que el 69,8% canvia al castellà immediatament.

Fàcilment podem concloure que la promoció activa de la llengua catalana, la gent que amb l'ús inter-etnolingüístic del català el fan una activitat necessària, està en mans de menys de la quarta part de la comunitat lingüística catalana de Catalunya! Tota la resta de catalanoparlants d'origen desaprofita un potencial

16. Ester Pinter, 2000, "Un estudi fa una avaluació detallada de la situació lingüística a Catalunya." <http://web.jet.es/kaba/Arxiu/noticies.htm>. El treball és d' Albert Fabà, Olga Gávez, Joan Manrubia, Anna Simó i Noemí Ubach, *Usos, actituds i hàbits lingüístics a Catalunya*: Vegeu també l'Avui de l'11 de novembre de 2000, <http://www.alltehweb.com/go/4/H/web/http/www.avui.es/avui/00/nov/11/270111.html> i <http://www.avui.es/avui/00/nov/11/270211.html>

enorme de capacitat catalanitzadora, si hem de creure les dades proporcionats pels enquestats no catalanoparlants d'origen, dels quals:

un 52% assegura que després d'haver preguntat en castellà, si els responen en català segueixen la conversa en català. Un 35,4% d'aquests la segueix en castellà.

Hem de suposar que el romanent, només un de cada vuit d'aquest col·lectiu, o no sap, o no contesta o, potser per no entendre el català obliguen l'interlocutor a canviar de llengua. Els fets objectius que mostra aquesta enquesta –que és en aquests sentit continuista respecte dels resultats d'altres estudis semblants– són (1) que no hi ha necessitat d'un canvi de llengua en converses entre persones de llengua catalana i no catalana, més que en un reduït nombre casos: però (2) que una majoria molt gran –set de cada deu– tanmateix fa el canvi lingüístic, segons la periodista, “immediatament”.

Hem de concloure que hi ha un mecanisme social que fa que la majoria de catalans actuïn d'una forma poc apropiada i, més encara, totalment contraposa a la conducta personal més elemental que es necessita per tal de promoure la llengua catalana en el seu territori.

Quin pot ser aquest mecanisme social? La percepció social, molt estesa i arrelada per la seva acceptabilitat, és que es tracta d'una conducta de “bona educació” i fins i tot de “deferència”.¹⁷ Si entenem per bona educació “una conducta d'acord amb la norma social” hi podem d'estar d'acord. La “deferència” en canvi l'entenc com l'adopció –potser puntual, això sí– d'una postura de submissió davant d'una persona poderosa.

Sigui l'un o l'altre, queda clar que el mecanisme no l'hem pas dissenyat nosaltres, ja que, com acabo d'afirmar, la conducta que afavoreix ataca el cor mateix de la problemàtica del futur de la nostra llengua: la capacitat d'incorporar en la nostra comunitat lingüística les persones vingudes d'altres orígens lingüístics i socials. Per tant, qui la defensa i propugna està de l'altre cantó. Forma part d'un col·lectiu denunciat ja fa molts anys per Lluís Vicent Aracil:

Una de les primeres pistes que va resseguir Aracil, partint d'aquesta idea inicial, va ser la dels discursos socials sobre l'ús lingüístic. En dos textos gairebé idèntics i molt coneguts (Aracil 1966a, Aracil 1966b), va impugnar de manera força brillant el parany ideològic que els notables valencians (i espanyols) havien muntat al voltant de la noció de bilingüisme. Aracil denuncia que les defenses del bilingüisme procedeixen sobretot dels qui ja han optat per l'idioma dominant, i ten-

17. En Josep M. Aymà (comunicació personal) em fa veure que si bé la “deferència” pot ser una bona explicació per al tracte amb un superior o igual, en termes laborals o social, però que hi podria haver un element de “compassió” si es tracta d'una relació amb una persona percebuda com de nivell sociocultural inferior. Estic d'acord amb ell que caldria estudiar aquestes motivacions, si és que tenen una explicació racional. És per això que poso els termes amb cometes.

deixen a emmascarar la necessitat d'una tria lingüística amb la idealització fal·laç d'un hibridisme sociolingüístic providencial. Perquè, tal com repetirà sovint en textos posteriors, la defensa del bilingüisme (d'uns) contrasta amb el monolingüisme efectiu (dels altres): es tracta d'un bilingüisme unilateral, que converteix una comunitat lingüística en subconjunt —i reducte— d'una altra.¹⁸

Hi pot haver qui qüestionï la legitimitat d'aquesta pretensió: però els demanaria que la qüestionessin primer als Estats Units d'Amèrica, a l'Argentina, o altres estats fruit, si més no en part, de processos migratoris a gran escala.

Hi pot haver qui qüestionï l'actualitat de la pretensió, en una societat cada cop més mundialitzada, en què els contactes interculturals són a l'ordre del dia. Però hem de pensar que no estem parlant d'un objectiu d'assimilació, de negació dels orígens lingüístics i culturals dels qui vénen a viure entre nosaltres: únicament es tracta de defensar, amb totes les mesures transitòries i d'integració que calguin, que la llengua catalana continuï essent —allà on encara ho és— i torni a ser —allà on les agressions del passat han deixat una petjada més forta— la llengua d'integració, de relació oral interètnica. No és més que això: ni menys.

Quin és el mecanisme social a què em referia fa un moment? No es tracta d'un exemple innocent de code-switching, és a dir, d'un recurs més o menys conscient per aconseguir efectes retòrics. No ens estendrem sobre l'alternança lingüística perquè hi té només una relació indirecta amb el que tractarem aquí, per molt que és un tema apassionant en situacions plurilingües.¹⁹

Cap sociolingüista no hauria de tenir el més mínim dubte al respecte: la norma de tria lingüística, en situacions de contacte inter-etnolingüístic, que fa que el catalanoparlant s'adapti cap al castellà. Un de les primeres estudioses del tema d'aquestes normes, des d'una perspectiva etnològica, fou la nord-americana Kathryn Woolard,²⁰ que arran del seu treball de camp distingí entre la norma d'adaptació i la norma bilingüe.

a. D'acord amb la norma d'adaptació, i aplicant-la al cas català, l'individu bilingüe, en una conversa amb una persona no catalanoparlant (fixeu-vos que no dic "castellanoparlant"), abandonarà l'ús de la seva llengua en favor del castellà.

b. D'acord amb la norma bilingüe, en canvi, l'individu bilingüe, en una conversa semblant, mantindrà l'ús de la seva llengua així que s'asseguri de ser entès

18. <http://www.uv.es/~calaforr/slar.html>. G. Calaforra, "La Sociolingüística segons Lluís V. Aracil", Versió esborrany de la comunicació presentada al congrés *Romania I* (14. Katalanistentag). Friedrich-Schiller-Universität Jena, 1997.

19. Per exemple, Georges Lüdi afirma a la seva comunicació "Code-switching and other translinguistic markers as a tool for shaping relations in intercultural communication", que "The analysis of code-switching practices in bilingual communities has an established tradition (see Milroy & Muysken 1997)." Font: http://www.tu-chemnitz.de/phil/ikk/events/ss2000_1.html, Sociolinguistics Symposium 2000: The Interface between Linguistics and Social Theory. University of the West of England (UWE), Bristol: 27-29 April 2000.

20. Woolard, Kathryn (llibre).

per l'altra. Aquesta norma porta a l'ús lliure (valgui la contradicció) de la llengua de cadascú.

Ara bé, una cosa és la descripció de les normes que governen la tria lingüística, des de diferents perspectives (per exemple, la de l'anàlisi del discurs: Pujolar 1993)²¹ i una altra de radicalment diferent és intervenir-hi, o voler canviar la norma o la situació que provoca.

Aquesta part, la d'incidir en la societat, és una tasca més d'organitzacions voluntàries o de govern, que no únicament o principalment acadèmica. Un exemple d'un camp diferent ens ho il·lustrarà: Si els científics descobreixen una relació entre el fet de fumar i el càncer, però és una tasca molt més àmplia la de convèncer els fumadors de deixar l'hàbit (si poden!). El tem enllaça, òbviament, amb els intents de la Generalitat de Catalunya d'afavorir la generalització de la norma bilingüe, durant la primera part dels anys 80, mitjançant un discurs vertebret a l'entorn de la nena Norma.²² En la meua opinió, aquesta campanya anava en la bona línia, però es reduí a només un aspecte, i encara amb una intenció massa visiblement "didàctica", del conjunt de canvis necessaris perquè la població en general acceptés primer, i modifiqués segon, unes normes de tria lingüística diferents de les predominants a la Catalunya urbana d'aquell moment. De fet, insistia més en la correcció lingüística (la supressió de barbarismes) i en l'estudi de la llengua, que no en modificar les pautes de tria lingüística en situacions interetnolingüístiques. Va ser una campanya posterior que va voler conscienciar la població, especialment la catalanoparlant, sobre la necessitat d'aprofitar el "bilingüisme passiu" de la gran majoria del castellanoparlants i exercir lliurement, doncs, el dret de parlar en català en tota situació. Aquesta campanya va portar com a lema "Depèn de vostè".

La força d'una norma social és que el seu incompliment és una transgressió, que fàcilment provoca, en l'individu que l'ha comesa sense voler, una sensació incòmode ja que percep que l'altra pot malinterpretar la seva conducta com reflectint una voluntat d'enfrontament.²³ Per evitar que els jutges no catalanoparlants s'esbiaixessin en contra dels procuradors que feien servir, durant la segona república, la llengua catalana, s'ha dit que hi havia casos en què els dos procuradors es posaven d'acord, i d'aquesta manera el possible biaix desapareixeria.

21. Pujolar, J. (1993), "L'estudi de les normes d'ús des de l'anàlisi crítica del discurs", *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 11, 61-87.

22. Vegeu Diversos autors (1983) *La Campanya de Normalització Lingüística 1982*. Barcelona, Generalitat de Catalunya; i Strubell, Miquel (2001) *La campaña de la Norma*, a (diversos autors) *En recuerdo de Tísner. Semblanza*. Jalisco, El Colegio de Jalisco; i Barcelona, Generalitat de Catalunya. pp. 37-50.

23. Vegeu molts treballs de l'escola de Howard Giles sobre la teoria de l'adaptació, en què la divergència lingüística era utilitzada com a manifestació de distanciament social.

No hem de pensar, però, que la conducta sociolingüística —les regles socials que fan que una persona triï una llengua en unes circumstàncies i una altra en unes de diferents— té una dinàmica diferents de la conducta social més general. Al contrari, nombrosos estudis han demostrat que la conducta de dues persones s'assembla més quan la seva interacció té una finalitat constructiva, i en canvi es diferencia més quan la finalitat és obstructiva o d'enfrontament. La gesticulació i les expressions facials en són aspectes molt visibles i fàcils d'observar, com ho són el to i timbre de veu. Un fenomen curiós que mereix un comentari a part és la distància entre les persones, en què l'acostament envers l'altre pot indicar un grau (o una voluntat) d'intimitat que no correspon, la qual cosa fàcilment provoca un sentiment d'incomoditat, i sovint és interpretat com un acte d'agressivitat. En aquest darrer cas és notori l'exemple de la persona molt empipada, que crida a l'altre a pocs centímetres de la seva cara, segurament amb la intenció que la reacció de l'altre sigui de reculada —és a dir, justament una conducta divergent, de distanciament.

La teoria de l'acomodació social (*Social Accommodation Theory*; vegeu Giles & Coupland, 1991; *Speech accommodation theory*: vegeu Giles, Taylor & Bourhis 1973) introdueix els termes de “divergència” i de “convergència” per referir-se a l'acostament o l'allunyament entre les conductes de persones mentre es relacionen. Un bon exemple de divergència el cita (Holmes 1992: 257). Es va convidar un grup de gal·lesos, aprenents de la seva llengua nacional, a participar en una enquesta. Un entrevistador amb accent estàndard anglès els anava fent preguntes a través de les cabines individuals al laboratori de llengües; en un moment determinat, els va acusar amb to arrogant de no tenir bons motius per aprendre “una llengua moribund amb un futur negre” com el gal·lès. En contestar aquesta pregunta la majoria dels enquestats varen parlar amb un accent gal·lès reforçat. Alguns varen introduir paraules gal·leses en les seves respostes, i d'altres varen adoptar un posat agressiu. Una dona no va contestar, i al cap d'una estona va començar a conjuguar verbs gal·lesos en veu baixa.

Com acabo de dir, aquests fenòmens d'acostament i allunyament en la conducta social tenen molt a veure amb la conducta de les persones bilingües i pot donar un context no deliberadament polític per explicar les normes de tria lingüística. No ens ha de sorprendre que sigui així, perquè poc o molt trobem les mateixes normes arreu del món. En efecte, el fet d'acostar la manera de parlar a la manera de parlar (de vegades prevista) de l'altre és fàcilment observable entre monolingües que parlen idiolectes diferents; els dos tendeixen a convergir lingüísticament. Els estudis de Kit Woolard a Barcelona, el 1979 i vuit anys més tard, varen demostrar que la gent se sent més solidària amb persones (lingüísticament) semblants (Woolard 1989). És veritat que en igualtat d'altres condicions un es fa més amb gent com un mateix; però podem afegir que si ens fem amb gent com nosaltres, també ens fem com la gent amb qui ens fem.

Entre persones de llengües diferents, doncs, la norma diu que s'hi ha de convergir; però el monolingüe no pot canviar de llengua (potser per no haver-ho de

fer, no ha fet passos per tal d'esdevenir bilingüe!), mentre que el bilingüe sí que ho pot fer.

En la gran majoria de casos aquesta convergència –necessària perquè l'altre no interpreti que el manteniment de la llengua pròpia per part de l'interlocutor és un intent d'enfrontament o de distanciament (o fins i tot d'ignorància)- es fa d'una única forma: canviant de llengua, i adoptant la de l'interlocutor aparentment monolingüe. Però això no vol dir que no n'hi pugui haver d'altres, que no es pugui convergir sense haver de renunciar a la llengua pròpia. La clau està en ajustar la forma de parlar a la (suposada) competència lingüística de l'altre: és l'estratègia promoguda durant el mandat, a la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, d'Aina Moll, coneguda aleshores com a “bilingüisme passiu”, però que jo defenso sota la denominació de “conversa bilingüe”. Es tracta de mantenir la llengua pròpia, però amb una o més de les següents matisacions: parlar amb estructures sintàctiques simplificades; emprar un vocabulari més reduït i, si és el cas, més proper al de l'altra llengua; expressar-se amb més claredat i sobretot, més a poc a poc; intercalar alguna paraula o dita en l'altra llengua. Amb totes aquestes tècniques (o més ben dit, amb qualsevol d'elles) l'altre ha de poder percebre que el gest d'acostament s'ha fet i per tant que la intenció del primer és constructiva i positiva.

Pot semblar curiós que el catalanoparlant “convergeixi” de forma inconscient, en parlar amb un turista estranger ... cap al castellà. Aquest gest d'ajustar la manera de parlar, deixant la llengua pròpia en un intent de convergir cap a l'altre, pot portar a situacions absurdes: quan l'estranger té més facilitat per entendre paraules catalanes (“sortir”, “finestra”...) que no el castellà (“salida”, “ventana”...) o, encara més, quan el foraster ha començat la conversa parlant en català!

El monolingüe sol interpretar la incomprensió, per part d'un altre, del que diu, a un impediment físic: la típic reacció és la repetició del que acaba de dir, amb veu alçada. El bilingüe, en canvi, quan parla en la seva llengua i no és entès, sol interpretar aquest fet com un problema de competència lingüística: reacciona fent servir una altra llengua del seu repertori.

A continuació veurem com els hàbits socials, com a conductes apreses, tenen unes característiques que els fan força resistents al canvi. Per això, unes mesures parcials tenen poques esperances d'èxit.

PART II

En aquest part, repassarem algunes tècniques reeixides per canviar les conductes personals o socials no desitjades o rebutjades, i mirarem fins a quin punt es podrien aplicar en voluntaris en el marc català.

Adoptarem, per tant, un enfocament clarament assentat en la psicologia experimental, aplicada a la psicologia social, és a dir, a la conducta de les persones en

entorns socials interpersonals o, a tot estirar, de petits grups. Una prèvia, però, abans d'entrar-hi. El gran salt endavant que ha fet la ciència de l'estudi de la conducta de l'home ha estat gràcies a l'aplicació de la teoria darwiniana de l'evolució. En definitiva, tots els ésser vius venim d'un mateix origen, ens assemblem molt més del que no sembla a simple vista. Per tant, l'estudi d'éssers menys complexos que nosaltres ens pot ajudar (i de fet ha estat així) a comprendre i interpretar la nostra conducta: i sobretot, els processos d'aprenentatge. És per aquest motiu, i no per cap interès especial en els animals com a tals, que és impossible entendre els fenòmens que ens ocuparan en la resta d'aquesta presentació sense fer referència als principals treballs experimentals que han emprat els animals com a subjectes.

Una primera consideració del tema, doncs, ens obliga a mirar com funcionen el processos d'aprenentatge, mirant-los des d'un punt de vista del que és observable. No ens referim, per tant, a les activitats cerebrals més altes, com ara el raonament lògic. Ens limitarem a les tries de conducta més primàries, a les decisions més simples.

Comparteixo l'enfocament de l'aprenentatge com a un procés de creació d'associacions:

Learning or conditioning, it is maintained, is the result of behaviour and reinforcement being associated with each other, regardless of the time interval or which comes first, or whether the organism actually carries out the behaviour or actually receives the reinforcement. (Anom)²⁴

En aquest context, els estudis del rus Ivan Pavlov indicaren un primer sistema d'aprenentatge: per simple associació d'estímul. Entrenà els seus gossos a associar una cercle projectat en una pantalla amb l'aparició d'un aliment, i no, en canvi, quan s'hi projectava una el·lipse. Ràpidament començaven a fer, en el moment de veure el cercle, allò que l'instint els porta a fer davant del menjar, o l'olor del menjar: a salivar.

Si després de veure el cercle els gossos no rebien menjar, l'associació desapareixia relativament aviat, i la conducta s'extingia. Però la conducta resultava més resistent a extingir-se si el gos havia après que el menjar no sempre acompanyava el cercle.

El procés d'aprenentatge és força similar en l'estadi comportamental superior, en què la conducta de l'ésser provoca l'aparició d'un reforç, o premi. Així,

24. Microsoft® Encarta® Online Encyclopedia 2001. <http://encarta.msn.com/index/conciseindex/4C/04C8E000.htm?z=1&pg=2&br=1> © 1997-2001 Microsoft Corporation. All rights reserved. "Se sosté que l'aprenentatge o el condicionament és el resultat de l'associació entre la conducta i el reforçament, al marge de l'interval de temps entre l'un i l'altre i de l'ordre en què s'esdevinguin, o si l'organisme realment fa la conducta o realment rep el reforçament."

el nord-americà B. F. Skinner va ensenyar els seus animals a prémer un botó en encendre's un llum: fent-ho rebien un reforçament, el menjar. Aquesta conducta també s'extingeix si es deixa de premiar la conducta.

Però hi ha una altra manera, aparentment similar, que porta a una extinció molt i molt més lenta. En aquest cas, el "premi" que reforça la conducta és l'evitament d'un estímul negatiu, com ara una petita descàrrega a les potes de l'ésser. Per evitar la descàrrega l'ésser aprèn a saltar cap a una altra banda en rebre un estímul visual (per exemple), i així rep una compensació positiva, evitant l'efecte negatiu.

La perversitat d'aquest mètode d'ensenyament —que no té perquè fer patir l'animal, que de fet només rep petites descàrregues a l'inici, mentre aprèn la conducta desitjada— és que continua rebent el premi per fer una conducta en rebre l'estímul, quan fa temps que ja no s'aplica la descàrrega. L'ésser no experimenta el canvi de la situació d'aprenentatge, i per tant no se li extingeix la conducta, o en tot cas molt a poc a poc.

Fins ara hem parlat només d'animals. Però l'any 1920 aquests processos comencen a ser aplicats a humans, de forma experimental. Així, aquell any dos psicòlegs nord-americans, el pare del conductisme John B. Watson i Rosalie Rayner,²⁵ varen descriure un estudi experimental en què un infant d'onze mesos, que havia jugat fins aleshores amb una rata típica de laboratori —de color blanc!— va ser sotmès a un protocol en què se li associava el soroll d'un cop sec amb la rata, de manera que només en veure la rata va començar a sentir por. Aquest procés d'aprenentatge se'l coneix com a "aparellament".

Les conductes i reaccions afectives apreses esdevenen automàtiques, mecàniques: es converteixen en hàbits. Els hàbits tenen un gran valor i eficàcia: permeten conductes rutinitzades —i fins i tot automatitzades— davant d'estímuls determinats, sense que la persona s'hi hagi de distreure cada vegada per prendre una decisió al respecte. Els hàbits arriben de vegades a quedar per sota del llindar de la consciència: no es pot donar per suposat que la persona sigui capaç de descriure la seva conducta correctament. Això fa que hom pugui dubtar de la validesa de les respostes a segons quines enquestes: donar per bona la resposta referent a alguns hàbits socials és arriscat, fins i tot acceptant la bona fe i sinceritat del responnent.

Els hàbits socials tenen, però, un segon problema, a més del fet que sovint arriben a ser inconscients: solen mantenir-se fins i tot quan canvia l'entorn i deixen de ser apropiats, quan la seva motivació ja no hi sigui. Lògicament, si l'hàbit contravé una nova norma social —com seria el cas, avui dia i en determinats ambients, el fet de fumar en públic— hi ha una sanció social: els interlocutors poden interpel·lar-lo, criticar-lo o fins i tot deixar-lo de tractar.

25. John B. Watson & Rosalie Rayner (1920), "Conditioned Emotional Reactions", *Journal of Experimental Psychology*, 3(1), 1-14. <http://psychclassics.yorku.ca/Watson/emotion.htm>

Però no sempre és així. Pot ser que la conducta, encara que esdevingui inadequada a causa d'un canvi en les circumstàncies, no sigui públicament rebutjable. En aquest cas, si no és a través d'una reflexió conscient, és ben possible que la conducta es mantingui, potser indefinidament.

En tot el que exposarem a continuació, subratllem una gran diferència entre les rates i els gossos objecte d'aquests experiments –que permeteren grans avenços en el coneixement de la conducta humana– i els humans que tractarem en aquest treball. La principal diferència, al marge de la seva posició en l'escala de l'evolució, és que mentre els primers han estat subjectes involuntaris de l'experimentació, els segons són i han de ser voluntaris conscients que comparteixen els objectius de l'experiència.

Aquestes descobertes varen ser la base teòrica per a l'aparició d'una resposta a la psicoanàlisi, basada només en el tractament del que és la conducta observable. Des del tractament de la por i les fòbies, passant pel tractament de l'orinar nocturn (bed-wetting) i els hàbits com l'alcoholisme, fins a l'obesitat o la conducta antisocial d'alguns adolescents, les tècniques de la modificació de la conducta s'apliquen arreu del món.

Cal aclarir que s'atribueix falsament a la modificació de la conducta tècniques que no hi tenen a veure.

Physical and mental coercion, brain surgery, brainwashing, drug use, and psycho-therapy are often considered methods of behavior modification because they try to, and frequently do, change behavior. None of them, however, is behavior modification as the term is used in present-day psychology.²⁶

Als Estats Units, on aquestes tècniques s'han desenvolupat a gran escala, una àrea prioritària d'acció és en el tractament de l'obesitat. L'any 1970 David S. Zelig, un executiu, va tenir un infart a Philadelphia, i el seu metge, Albert J. Stunkard, catedràtic de Psiquiatria i director de la "Obesity Research Clinic" a la Universitat de Pennsylvania, el va ajudar a perdre gairebé 45 quilos. Ho va aconseguir adoptant tècniques de modificació de la conducta, que el varen entusiasmar. Es va traslladar a Treves, al mateix estat, on va començar a practicar el mateix mètode molta més gent. El grup ha format milers de persones que han reeixit en el seu propòsit. Té una llista d'espera de tres a sis mesos per entrar-hi.

26. La coerció física i mental, la cirurgia cerebral, el rentat de cervell, l'ús de les drogues i la psicoteràpia sovint són considerats com a mètodes de modificació de la conducta perquè intenta canviar la conducta, i sovint reïxen. Cap d'elles, emperò, és modificació de la conducta tal com es fa servir a la psicologia actual.

Microsoft® Encarta® Online Encyclopedia 2001. <http://encarta.msn.com/index/conciseindex/4C/04C8E000.htm?z=1&pg=2&br=1> © 1997-2001 Microsoft Corporation. All rights reserved.

Els deu membres de cadascun del centenar actual de grups es reuneixen durant una hora per setmana, i fan un estudi en profunditat dels seus hàbits alimentaris, amb la intenció de substituir els hàbits dolents per uns altres de bons, i aconseguir així que la pèrdua de pes sigui permanent. Prenen nota detallada de la seva ingestió, i se'ls encoratja a fer exercici físic. El 80% dels inscrits aconseguen els objectius i són actius al cap de sis mesos.

Els mètodes de teràpia de conducta, o de modificació de la conducta, s'han utilitzat moltíssim per tal de tractar diferents problemes de comportament. L'obesitat n'és un, com ho són l'alcoholisme o el tabaquisme. També es tracten les fòbies i les manies (agorafòbia, cleptomania...).

Ens podem demanar quantes tècniques hi ha, de modificació de la conducta. Diferents autors n'han fet tipologies (per exemple, Lyons),²⁷ i serà útil per a la finalitat d'aquesta ponència de fer un repàs de les principals tècniques. En un treball²⁸ hi ha quinze tècniques identificades:

- a. per desenvolupar una nova conducta,
- b. per enfortir una nova conducta,
- c. per mantenir una conducta establerta,
- d. per aturar una conducta inadequada, i
- e. per modificar la conducta afectiva.

Abans d'entrar a descriure breument les quinze tècniques –mirant en una mica més de detall aquelles que considero que són pertinents a la temàtica d'aquesta ponència- hem d'aclarir un punt important: a l'hora de relacionar les dues parts d'aquesta ponència a la tercera, estem parlant de dos públics diana, amb característiques i necessitats força diferenciades:

- a. el públic catalanoparlant, que se sent atrapat per una norma social de tria lingüística que fa que abandoni la seva llengua en situacions de contacte interetnolingüístic (o si més no actua d'acord amb aquesta norma); i
- b. un públic no catalanoparlant, que ha adquirit els coneixements necessaris de la llengua catalana per poder-lo fer servir en situacions públiques, però que no troba el moment o l'ocasió per fer aquest pas.

Mirem ara una a una les quinze tècniques. Comencem per un primer bloc, el principal, en què es tracta de desenvolupar una nova conducta,

1. El principi d'acostament successiu: Per tal d'ensenyar una persona a actuar d'una manera d'actuar que mai o gairebé mai no ha fet abans, es tracta de premiar passos successius en la direcció de la conducta final.

27. Barbara Ann Lyons, *Principles of Behavior Change*, http://www.sahs.utmb.edu/pas/PAS_courses/phas3237/Presentations/behavior_change_lecture.htm

28. <http://chiron.valdosta.edu/whuitt/col/behsys/behmod.html>. *Principles for Using Behavior Modification*, Adaptat de Krumboltz, J., & Krumboltz, H. (1972). *Changing children's behavior*. New York: Prentice-Hall.

2. El principi del reforçament continuat: Per tal de desenvolupar una nova conducta que la persona mai no ha exhibit abans, s'estableix que rebí un premi immediat després de cada actuació correcta.

3. El principi del reforçament negatiu: Per tal d'augmentar l'actuació d'una persona en algun aspecte, es pot establir que evitarà o s'escaparà d'una situació lleugerament aversiva si millora la seva conducta o que se'l deixarà evitar la situació aversiva si actua de forma apropiada.

4. El principi del modelatge: Per tal d'ensenyar una persona noves formes de conducta, se'l deixa observar una persona d'alt prestigi que fa la conducta desitjada. És de tota evidència que la conducta dels "famosos" influeix en les conductes socials: si l'alcalde de la gran ciutat va amb bicicleta, tendirà a augmentar el nombre d'usuaris d'aquest mitjà de transport. És d'acord amb aquest principi que s'ha prohibit que es fumi a la televisió, per exemple.

5. El principi de la pista: Per tal d'ensenyar una persona a recordar que ha d'actuar en un moment determinat, s'estableix que rebrà una pista per a la conducta correcta just abans de l'acció esperada, més que no després d'haver-lo fet de forma incorrecta.

6. El principi de la discriminació: Per tal d'ensenyar una persona a actuar d'una determinada manera en unes circumstàncies però no en unes altres, se l'ajuda a identificar les pistes que diferencien les circumstàncies i se'l premia només quan la seva acció ha estat apropiada d'acord amb la pista.

En el segon bloc, es pot enfortir una nova conducta mitjançant dues tècniques:

7. El principi del reforçament decreixent: Per tal d'encoratjar una persona a continuar fent una conducta establerta sense que calguin gaires premis, s'augmenta progressivament el temps necessari, o el nombre de respostes correctes, abans de premiar una conducta nova.

8. El principi del reforçament variable: Per tal de millorar o augmentar la freqüència d'una determinada conducta, s'estableix que la persona rebrà un premi intermitent.

En el tercer bloc, l'objectiu és mantenir una conducta establerta. Hi ha una tècnica descrita per a aquesta finalitat:

9. El principi de la substitució: Per tal de canviar un reforçador que abans era efectiu però ha deixat de tenir poder controlador, es presenta el premi vell just abans del moment de presentar el premi nou, que hom espera que sigui més efectiu que l'anterior.

Un quart bloc, de gran importància per al nostre estudi, s'ocupa de les tècniques per aturar una conducta inadequada. La psicologia ha trobat quatre maneres d'aconseguir aquest objectiu:

10. El principi de l'afartament: Per tal d'evitar que una persona actuï d'una determinada manera, se'l pot deixar que ho vagi fent la conducta no desitjada —o fins i tot insistir que ho repeteixi— fins que se n'afarti.

11. El principi de l'extinció: Perquè una persona deixi d'actuar d'una determinada manera, es pot fer per manera que no rebí cap premi després de fer la conducta no desitjada.

12. El principi de l'alternativa incompatible: Perquè una persona deixi d'actuar d'una determinada manera, se li pot premiar una conducta alternativa que és incompatible amb la conducta no desitjada, és a dir, que les dues no poden fer-se a la vegada.

13. El principi del reforçament negatiu: Perquè una persona deixi d'actuar d'una determinada manera, se li administren estímuls desagradables immediatament després de la conducta. Atès que aquests tractament donen com a resultat un augment de l'hostilitat i de l'agressió, només s'han de fer servir ocasionalment i en conjunció amb el reforçament positiu.

Per últim, hi ha un parell de tècniques per modificar la conducta afectiva.

14. El principi de l'evitació: Perquè una persona eviti una determinada situació, se li pot presenta simultàniament la situació que s'ha d'evitar (o alguna representació d'aquesta situació) i alguna condició aversiva (o alguna representació).

15. El principi de la reducció de la por: Per ajudar una persona a superar la seva por d'una determinada situació, se li augmenta gradualment l'exposició a la situació que li ho provoca, en unes condicions en què està còmode, relaxada, segura o premiada. Es tracta d'un procés d'insensibilització sistemàtica a l'estímul que provoca el neguit o la por, mètode desenvolupat principalment per un metge sud-africà, Joseph A. Wolpe, els anys 50. El mètode té tres parts diferenciades i s'autoaplica. En primer lloc hi ha un entrenament en relaxament; a continuació s'ha de construir una jerarquia d'ansietat, amb una sèrie de situacions relacionades de menys a més amb l'origen de la por; i finalment s'aparella el relaxament amb les situacions descrites a la jerarquia d'ansietat, a través d'uns exercicis que ha de fer l'individu al llarg d'unes setmanes. No cal dir que al final cal fer la prova de foc, és a dir, l'individu ha d'afrontar-se no amb una simulació de la situació que li ha provocat por, sinó amb la situació mateixa. Aquest mètode l'ha descrit amb un cert detall Richmond.²⁹

PART III

Passem ara a la tercera i darrera part d'aquest exposició. Es tracta de traduir a situacions quotidianes, amb tècniques aplicables, el que ens ensenyen les tècniques de modificació de la conducta. Recordem que estem parlant de dos públics

29. Raymond L. Richmond, *A Guide to Psychology and its Practice*. <http://members.aol.com/avpsyrich/sysden.htm>.

Vegeu també: Wolpe, J. (1958). *Psychotherapy by reciprocal inhibition*. Stanford: Stanford University Press.

Taylor, C. B., & Arnou, B. (1988). *The Nature and Treatment of Anxiety Disorders*. New York: The Free Press.

diana força diferenciats. Pel que fa a la conducta dels no catalanoparlants d'origen, no hem de perdre mai de vista que el tema de la tria lingüística- i fins i tot de l'aprenentatge del català- té un component d'identitat cultural, per damunt de l'utilitarisme, que sovint oblidem o menysvalorem. De tota manera, aquesta qüestió no es limita al nostre cas, és clar. Ho destaca Ingrid Piller, en referència a un estudi de matrimonis mixtos en què, a més, trobava una forta pressió, en la seva tria lingüística de parella, de la conducta predominant de la majoria.

I am identifying language choice as a major factor in the linguistic construction of cultural identity. Through their language choices, the couples in my sample most often align themselves with the majority. However, they may also actively construct themselves as intercultural border-crossers by the use of a mixed code, or even as minority members, which happens when both minority and majority partner use the minority language. The reasons the couples themselves identify for their choices are 'habit' and 'compensation.' Both factors have wider implications for the study of intercultural communication generally: we need to learn more on how content and identity constructions differ with language choice, i.e. how content and the presentation of the self differ from one language to the next in a multilingual's repertoire. (Piller 2000)³⁰

Recordem també que hi ha actuacions directes sobre l'individu, però també hi pot haver actuacions més genèriques –per exemple, a través dels mitjans de comunicació- que no solen ser a l'abast d'una organització privada de generar. Esmentarem els dos nivells d'actuació en aquesta ponència, atès que defensem una intervenció articulada i pluridireccional.

Primer hem de delimitar quines són les conductes que volem reforçar o eliminar. A continuació veurem quines de les tècniques s'ajusten més a les condicions en cada cas.

a. Conductes desitjades per part de l'aprenent de català.

1. Ha d'aprendre a demanar amb fermesa, i tantes vegades com calgui, que els seus interlocutors catalanoparlants deixin de saltar de llengua en les seves converses amb ell o ella.

2. Ha d'aprendre a no tenir por de fer errors quan comença a expressar-se en català.

b. Conductes desitjades per part del catalanoparlant.

1. Ha d'aprendre a mantenir-se en l'ús del català en les seves converses amb els interlocutors no catalanoparlants, fora del cas que no sigui entès.

2. Ha d'aprendre a utilitzar un català més senzill en les seves converses amb els interlocutors catalanoparlants, quan sembla que aquests tenen problemes de comprensió.

30. Ingrid Piller, Language choice in bilingual, cross-cultural interpersonal communication, *Linguistik online* 5, 1/00, http://www.linguistik-online.com/1_00/PILLER.HTM

En cada cas, es tracta de substituir una conducta no desitjada i/o no apropiada per una conducta nova. Atès que són conductes mútuament excloents (no es pot actuar en funció de les dues normes alhora), per ser eficaç l'entrenament ha d'extingir una conducta i reforçar l'altra.³¹

1. Mirarem primer les tècniques que poden ser útils de cara als catalanoparlants. Hi haurà d'entrada, entre els participants a les Jornades, un rebuig generalitzat pel que fa al possible ús del principi del reforçament negatiu.³² Però convé tenir presents alguns dels mètodes que s'han utilitzat per reprimir el català, com a punt de referència. Més que multes o la pèrdua del lloc de treball, que devien tenir un gran efecte però que devien afectar un nombre reduït de persones, em sembla que la majoria de casos de repressió de l'ús oral del català devien produir-se en situacions quotidianes, típicament en comerços o llocs semi-públics. L'escriadassada per part d'un desconegut malcarat devia crear en l'afectat una sensació d'inseguretat. A mi no m'han dit mai: "No ladres como un perro!" ni "Habla la lengua del imperio!" però no caldria sentir aquestes expressions gaire sovint per aprendre ràpidament la conducta desitjada ... pel vencedor; i la segona generació tendirà a imitar la conducta lingüística dels seus pares

És obvi que en un país més civilitzat aquesta mena d'aprenentatge no es pot donar. És per això que hem d'excloure, en situacions reals, l'ús del principi del reforçament negatiu.

A més, s'ha remarcat que l'extinció, o eliminació, d'una conducta no desitjada no es pot fer si no s'acompanya de l'aprenentatge de la conducta desitjada mitjançant un reforç positiu, la qual cosa és particularment significatiu en casos com els que estem comentant, de tria lingüística.³³

En canvi, el que sí sento en determinades situacions és un calfred, una suor freda, de "ja hi tornem a ser!", de l'enfrontament amb actituds pròpies dels energümens. En aquests casos podríem recórrer a les tècniques que apliquen el principi de la reducció de la por.³⁴ La insensibilització sistemàtica sembla de llarg el mètode més adequat per reduir aquestes reaccions afectives.

També podem imaginar-nos situacions en què es pugui activar el principi de la pista,³⁵ per mirar que l'individu aprengui a no canviar automàticament de llengua. Es tractaria d'una mena de joc, en què el/la catalanoparlant faria la seva

31. Aziz Anom, <http://members.tripod.com/rbt/index.html>

32. El principi del càstig: perquè una persona deixi d'actuar d'una determinada manera, se li administra efectes desagradables immediatament després de la conducta.

33. Vegeu Aziz Anom, <http://members.tripod.com/rbt/index.html>

34. El principi de la reducció de la por: per ajudar una persona a superar la seva por d'una determinada situació, se li augmenta gradualment l'exposició a la situació que li ho provoca, en unes condicions en què està còmode, relaxada, segura o premiada.

35. El principi de la pista: per tal d'ensenyar una persona a recordar que ha d'actuar en un moment determinat, s'estableix que rebrà una pista per a la conducta correcta just abans de l'acció esperada, més que no després d'haver-lo fet de forma incorrecta.

vida normal i, de forma convinguda, una sèrie de persones –possiblement catalanoparlants com ell/a- identificades amb alguna insígnia l'anirien interpellant al carrer amb preguntes quotidianes del tipus “¿Qué hora es?” “¿Como se va a ...?”, “¿Hay una farmacia por aquí?”, etc.

Aquest exemple i els que vindran tenen elements en comú amb les tècniques de “psicodrama”, que esmentarem després.

És clar que pot ser útil el principi del reforçament continuat.³⁶ El reforçament ha de venir, no cal dir-ho, de premis no materials. L'encoratjament i la felicitació dels membres del grup i del monitor, seran prou efectius.

També es podria aplicar el principi del reforçament negatiu.³⁷ En aquest cas, com en l'anterior, seria a través de les reaccions del grup que s'aplicarien els principis.

També pot ser de gran utilitat el principi del modelatge, com veurem a continuació.

En canvi, no sembla factible aplicar-hi el principi de la discriminació.³⁸ Justament es tracta d'ensenyar a “deixar” d'actuar de forma diferenciada davant de les pistes en altres temps discriminants.

2. Mirarem ara les tècniques que poden ser útils de cara a l'aprenent de català. Ens plantejem una situació de petit grup d'interessats, que de ben segur seran, en la seva gran majoria, estudiants de català per a adults. Pot ser-hi més adequada l'aplicació del principi d'acostament successiu.³⁹ També en aquests casos pot ser molt útil el principi del reforçament continuat.⁴⁰

Sense cap mena de dubte, té un gran poder de persuasió i influència el principi del modelatge.⁴¹ Només cal veure els estralls lingüístics que ha causat arreu d'Europa (per no dir el món) a les llengües autòctones, un cop les elits han entrat

36. El principi del reforçament continuat: per tal de desenvolupar una nova conducta que la persona mai no ha exhibit abans, s'estableix que rebí un premi immediat després de cada actuació correcta.

37. El principi del reforçament negatiu: per tal d'augmentar l'actuació d'una persona en algun aspecte, es pot establir que evitarà o s'escaparà d'una situació lleugerament aversiva si millora la seva conducta, o que se'l deixarà evitar la situació aversiva si actua de forma apropiada.

38. El principi de la discriminació: per tal d'ensenyar una persona a actuar d'una determinada manera en unes circumstàncies però no en unes altres, se l'ajuda a identificar les pistes que diferencien les circumstàncies i se'l premia només quan la seva acció ha estat apropiada d'acord amb la pista.

39. El principi d'acostament successiu: per tal d'ensenyar una persona a actuar d'una manera d'actuar que mai o gairebé mai no ha fet abans, es tracta de premiar passos successius en la direcció de la conducta final.

40. El principi del reforçament continuat: per tal de desenvolupar una nova conducta que la persona mai no ha exhibit abans, s'estableix que rebí un premi immediat després de cada actuació correcta.

41. El principi del modelatge: per tal d'ensenyar una persona noves formes de conducta, se'l deixa observar una persona d'alt prestigi que fa la conducta desitjada.

en contacte amb el poder polític i econòmic d'una o altra metròpoli i es converteixen en els principals motors de la substitució lingüística. Ara bé, en situacions de petit grup és dubtós que aquestes persones hi puguin actuar "en directe". En canvi, sí que es podrien utilitzar enregistraments de la TV, per exemple de catalanoparlants famosos o poderosos essent entrevistats per castellanoparlants o, si aquests són prou coneguts també, viceversa.

Pot anar bé aplicar el principi de la pista.⁴² Aquest és més complicat d'organitzar però pot donar un bon fruit. Es tractaria d'arribar a un acord amb una sèrie de comerços, que es comprometrien a atendre en català els membres del grup en qüestió. S'hi hauria d'establir un sistema d'identificació mútua. Recordo ja fa uns anys que a Iruña⁴³ s'havia organitzat un sistema d'aquest tipus, per als alumnes adults dels euskaltegis.⁴⁴ Igualment, fa un temps es parlava de muntar a Dublín una xarxa que permetria als aprenents d'irlandès, i els immigrants del Gaeltacht, d'identificar els llocs comercials on se'ls atendria en irlandès.

Sigui per a uns o els altres, si es treballa en grup convé que cada individu passi per els cinc punts crucials de qualsevol programa de modificació de la conducta:⁴⁵

1. S'ha de decidir què pot fer l'individu per resoldre la situació;
2. S'ha de dissenyar un programa que vagi encoratjant l'assumpció de la nova norma de tria lingüística en lloc de la vella;
3. S'ha de portar a terme el programa d'acord amb els principis del conductisme;
4. S'ha de prendre nota meticulosa i objectiva del progrés; i
5. S'ha de canviar el programa si d'aquesta mena milloraria el progrés.

EL "PSICODRAMA"

El psicodrama va ser desenvolupat per un psiquiatra instal·lat a Viena, J. L. Moreno,⁴⁶ que el va descriure com a la ciència que explora la 'veritat' seguint mètodes teatrals. Convé no dramatitzar –valgui la redundància– el mètode, emperò:

Psychodrama is a shortcut for "Group Therapy, Sociodrama, and Psychodrama". I would not, today, put much weight on the therapy part of it, because the imple-

42. El principi de la pista: per tal d'ensenyar una persona a recordar que ha d'actuar en un moment determinat, s'estableix que rebrà una pista per a la conducta correcta just abans de l'acció esperada, més que no després d'haver-lo fet de forma incorrecta.

43. Pamplona.

44. Escoles de llengua basca per a aprenents adults.

45. "Behavior Modification," *Microsoft® Encarta® Online Encyclopedia* 2001. "<http://encarta.msn.com/>" © 1997-2001 Microsoft Corporation. All rights reserved.

46. J.L. Moreno (1994), *Psychodrama*, vol. 1, 4th ed., American Society for Group Psychotherapy & Psychodrama, McLean, VA.

mentations of the method and techniques are stretching way beyond therapy sessions and mental health institutions. The use of psychodrama today is applicable where a group of people is gathered to explore their inner self, their group dynamics, and the interactions between the two—that is, the person and the group.⁴⁷

Per tal de fer una sessió de psicodrama calen cinc elements: un espai amb una àrea designada com a escenari, un públic, uns egos auxiliars, i un facilitador.⁴⁸

Psychodrama is a method of psychotherapy in which patients enact the relevant events in their lives instead of simply talking about them.⁴⁹

[...] clients are encouraged to continue and complete their actions through dramatization, role playing, and dramatic self-presentation, both verbal and non-verbal communications are utilized... Many techniques are employed, such as role reversal, doubling, mirroring, concretizing, maximizing, and soliloquy. Usually the phases of warm up, action, working through, closure and sharing can be identified.⁵⁰

No pot ser sobreestimada la importància de reviuire, en situacions controlades, els instants en què se'n presenten opcions lingüístiques. Si en una situació de joc podem anar rutinitzant la reflexió conscient, estarem en molt més bones condicions per anar afinant els recursos a la nostra disposició i fer, així, unes tries lingüístiques molt més adequades. No es tracta de convocar-hi psicoterapeutes, en el cas que estem estudiant, sinó només d'aprofitar alguns dels mètodes que fan servir.

El psicodrama pot també ser el marc adequat per ensenyar als no-catalanoparlants que ja tenen un domini oral del català, maneres de reaccionar davant el catalanoparlant que canvia automàticament de llengua davant seu, en percebre un accent que revela l'origen no català de l'interlocutor. Aquest fenomen és força

47. Josef Rosenboim, http://psychodrama.virtualave.net/What_is_PD.html.

El "psicodrama" és una abreviatura per a "teràpia de grup, sociodrama i psicodrama". No n'insistiria gaire, avui dia, sobre la part terapèutica, perquè les aplicacions del mètode i de les tècniques van molt més enllà de les sessions de teràpia i de les institucions de salut mental. Avui dia l'ús de la psicodrama és aplicable allà on un grup de persones es reuneix per tal d'explorar en seu interior, les seves dinàmiques de grup, i les interaccions entre els dos, és a dir, la persona el grup.

48. http://psychodrama.virtualave.net/What_is_PD.html

49. Adam and Allee Blatner, *Foundations of Psychodrama*, 3rd. ed., Springer, New York, 1988.

El psicodrama és un mètode de psicoteràpia en què els pacients actuen els esdeveniments pertinents de les seves vides, enlloc de simplement parlar-ne.

50. Peter Felix Kellerman, *Focus on Psychodrama*. Jessica Kingsley Publishers, London & Philadelphia, 1992.

[...] s'encoratja els clients a continuar i completar les seves accions a través de dramatitzacions, jugant a rols, i autopresentacions dramatitzades, emprant comunicacions tant verbals com noverbals... S'hi fan servir moltes tècniques, tal com la inversió de rols, fer de doble, l'emmirallament, la concreció, la maximització, i el soliloqui. Normalment poden ser identificades les fases d'escalfament, acció, repàs, tancament i compartiment.

comentat pels aprenents: ells fan l'esforç, i topen amb una curiosa resistència per part de molts dels catalans amb qui tenen tractes. En algun moment s'havia arribat a afirmar, amb més mala voluntat que coneixement científic, que els catalans això ho feiem per garantir que el català continués segregant els catalans dels vinguts de fora.

EL NIVELL INSTITUCIONAL

Tal com hem dit abans, hi ha un nivell d'actuació institucional que pot fer molt per encoratjar la generalització de noves pautes de conducta oral interpersonal, en situacions de contacte inter-etnolingüístic en què el no-catalanoparlant té un cert domini passiu –si més no– de la llengua catalana.

El principi més pertinent en aquest cas és el del modelatge.⁵¹ Tal com hem dit, la conducta dels líders d'opinió influeix en les conductes socials. L'exercici de l'esport, el fet de no fumar davant de les càmeres, la solidaritat amb els damnificats, totes aquestes conductes poden tenir un efecte multiplicador entre el gran públic. Per això, és significatiu que un dirigent polític no català pugui ser entrevistat en la nostra llengua sense necessitat d'intèrprets (recordo el cas de Fraga Iribarne, fa uns anys). També és molt ben rebut que el rei faci part de les seves intervencions en català (criteri per altra banda ben establert a països plurilingües com Canadà o Bèlgica). Seria igualment important que les televisions de llengua espanyola s'acostumessin a fer semblantment amb els polítics catalans (i gallecs), amb els corresponents subtítols, cosa que per desgràcia (però segurament no pas per atzar) no passa. S'ha arribat a afirmar, tanmateix, que segons quines televisions d'àmbit estatal han manipulat la seva presentació dels candidats en campanyes electorals, destacant deixant sentir les intervencions en català de polítics que es presentaven arreu de l'estat, per exemple.

Una altre fenomen que havíem vist molt poc a la televisió catalana és la conversa bilingüe en telesèries. El metge castellà López Aguado de l'hospital gironí, a *Secrets de família* o el magrebí Juari a la sèrie més recent, a *El Cor de la Ciutat*, són personatges que fan processos d'integració que s'acosten molt a un model que es podria divulgar molt més: persones ben disposades a aprendre la llengua, amb les quals els personatges catalans els parlen gairebé sempre, i amb tota normalitat, en català. De tota forma, els temes de la integració lingüística, i dels petits conflictes lingüístics de la vida quotidiana, no s'han tractat de manera directa i explícita. Aquesta qüestió es deixa per al marc molt més de laboratori i de reflexió dels programes de debat, generalment amb públic.

51. Per tal d'ensenyar una persona noves formes de conducta, se'l deixa observar una persona d'alt prestigi que fa la conducta desitjada.

Finalment, no podem obviar el cas contrari: les reaccions negatives que es produeixen quan transcendeix que el president de Catalunya –o algun altre alt càrrec institucional- ha intervingut en un acte, a Catalunya mateix, en una altra llengua.

Se suscita en aquest context l'eficàcia de la publicitat institucional (altrament dit, propaganda). La campanya de la Norma,⁵² per exemple, que va ser seguida de diferents campanyes institucionals per encoratjar la població a canviar d'hàbits lingüístics, haurien d'haver estat campanyes sostingudes durant molt més temps. Tot i que no sembla raonable esperar-ne grans canvis, l'eficàcia informativa n'era evident: eren una declaració política ben pública i ben clara. Per desgràcia –en la meua opinió- la reiterada crítica adreçada per part de l'oposició al conjunt de les campanyes institucionals de la Generalitat no en va tenir una rèplica legitimadora per part del Govern, i això, afegit a les restriccions pressupostàries que varen seguir l'adopció del tractat de Maastricht, varen posar fi a les campanyes genèriques i, fins i tot, al cap d'un temps, a les campanyes sectorials.

CONCLUSIÓ

Hem plantejat en aquesta ponència propostes d'actuacions a dos nivells, l'individual o de petit grup, i l'institucional. Pel que fa al primer, crec que ha de ser diferent el tractament de la conducta dels catalanoparlants i els no catalanoparlants. En ambdós casos l'acció ha de ser voluntària, és a dir, els que hi participen han de ser conscients dels objectius de l'experiència, i hi han d'estar d'acord.

Pel que fa als catalanoparlants, es tracta d'ajudar-los a aprendre a actuar d'acord amb una nova norma social, en situacions de tria lingüística. Hem d'arribar a ser conscients de la seva conducta actual, han d'interioritzar la nova norma, i han d'aprendre a actuar d'acord amb ella, primer en situacions controlades, i després en la vida real: han de fer el "vol de graduació".⁵³

Els pot ajudar algun sistema per identificar els no catalanoparlants que estan desitjosos de poder practicar el català: seria el punt de trobada ideal entre els dos col·lectius. Aquesta identificació es podria fer visualment (uns i/o altres portarien una petita insígnia o marca de participar en l'experiència) o geogràficament (en un indret o local concret on se suposa que tots els assistents comparteixen l'experiència).

Proposo grups d'uns desena de persones catalanoparlants desitjoses d'aprendre d'actuar d'acord amb la norma bilingüe.

52. (Diversos autors) *La Campanya per la Normalització Lingüística*, 1982. Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983.

53. Richmond, Raymond Lloyd, <http://www.members.aol.com/avpsyrich/sysden.htm>

Pel que fa als no catalanoparlants, el més habitual seria que aquestes experiències es portessin a terme en el si dels seus cursos de català.

He volgut proposar l'estudi dels mètodes de grup que utilitzen els psicoterapeutes per tal de trobar solucions als problemes que aquests manifesten. Les tècniques de modificació de conducta poden donar molt de joc en aquests grups, i el "psicodrama" és només un dels mètodes possibles. Ara bé: no es tracta en cap cas de tractar els individus que hi participen com a "malalts" o "pacients".

Finalment, l'actuació dels mitjans de comunicació i dels líders d'opinió és crucial, però està fora del control directe de l'opinió pública, per molt que és possible incidir-hi si cal, amb cartes als directors, gestions davant els diputats, etc.

En definitiva, no cal insistir sobre la importància per al futur de la llengua d'aquests hàbits, en un moment històric en què la capacitat de la societat catalana d'integrar la immigració torna a estar en crisi.⁵⁴ El tema és vital en un sentit sincrònic, però també en un sentit diacrònic: els nostres infants aprenen de forma sorprenentment precoç, i per observació, les normes segons les quals els adults plurilingües que els envolten trien la llengua en cada situació. Aquest aprenentatge comença, evidentment, amb la tria de la llengua amb el fill –tal com remarcava el document del Grup Català de Sociolingüística⁵⁵ citat al començament d'aquest- i, en aquest sentit, hem de lamentar l'oportunitat perduda –individualment i col·lectiva- cada cop que veiem un catalanoparlant que parla en una altra llengua amb els fills. En aquest terreny també hi hauria una feina interessant a fer –repetim-ho fins a la societat si cal: de forma voluntària- entre parelles lingüísticament mixtes que estan esperant el seu primer fill.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ANOM, Aziz, *Reinforcing Behaviour Therapy*, <http://members.tripod.com/rbt/index.html>.
- AYMÀ, Josep Maria, "Formes Bàsiques de Comunicació Interpersonal", dins *Web del Grup Català de Sociolingüística*, <http://www.sociolingüística.org/gcs/consuats.htm>.
- AYMÀ, Josep Maria (1993): "Estendre l'ús interpersonal del català (per, i) conservar-ne la seva qualitat", *Revista de Llengua i Dret* 20/12. Resum a <http://www.gencat.es/administracio/rld20sum.htm>.
- BASTARDAS, Albert. "Contextes et représentations dans les contacts linguistiques par décision politique: substitution versus diglossie dans la perspective de la

54. Només cal veure com, en el darrer enfrontament d'immigrants il·legals subsaharians amb la policia espanyola a Barcelona, ha sorgit la necessitat d'oferir-los cursos de llengua ... espanyola.

55. <http://www.sociolingüística.org/gcs/consuats.htm>.

- planétarisation” / “Contextos i representacions en els contactes lingüístics per decisió política: substitució versus diglòssia des de la perspectiva de la planetarització”, *DIVERSCITÉ*, Vol. II, 1997 “Dynamique des langues et rapports de pouvoir. El contacte lingüístic per decisió política: comunicacions institucionalitzades / comunicacions individualitzades”. http://www.telug.quebec.ca/diverscite/SecArtic/Arts/97/0997ab0/Fr/0997ab0f_ftxt.htm (versió francesa). http://www.telug.quebec.ca/diverscite/SecArtic/Arts/97/0997ab0/esp/0997ab0e_txt.htm (versió catalana)
- BIBILONI, Gabriel; Joan Argenté, *Una Enquesta Sociolingüística als Països Catalans*. <http://www.uib.es/depart/dfc/bibiloni/texts/28.html>
- BLATNER, Adam; Allee (1998): *Foundations of Psychodrama*, 3rd. ed. New York: Springer.
- CALAFORRA, Guillem (1997): “La Sociolingüística segons Lluís V. Aracil”, versió esborrany de la comunicació presentada al congrés Romania I (14. Katalanistentag). Friedrich-Schiller-Universität Jena. <http://www.uv.es/~calaforr/slar.html>.
- CLIMENT, Teresa (1986): *Realitat lingüística a la Val d’Aran*. Sèrie «Monografies» 2. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- DIVERSOS AUTORS (1983): *La Campanya de Normalització Lingüística 1982*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- FABÀ, Albert *et alii* (2000): *Usos, actituds i hàbits lingüístics a Catalunya*.
- GILES, H.; D.M. Taylor; R.Y. Bourhis (1973): “Towards a Theory of Interpersonal Accommodation Through Language: Some Canadian Data”, *Language in Society* 2: pàg. 177-92.
- GILES, Howard; N. Coupland, N. (1991): *Language: Contexts and Consequences*. Keynes: Open University Press.
- HOLMES, Janet (1992): *An Introduction to Sociolinguistics*. London: Longman.
- JAUMOT, Miquel (1999): “Un projecte per incentivar l’ús interpersonal del català”, dins *Web del Grup Català de Sociolingüística*. <http://www.sociolingüística.org/gcs/memoria.htm>.
- KELLERMAN, Peter Felix (1992): *Focus on Psychodrama*. London i Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- LÜDI, Georges (2000): “Code-switching and other translinguistic markers as a tool for shaping relations in intercultural communication”, dins *Sociolinguistics Symposium 2000: The Interface between Linguistics and Social Theory*. Bristol: University of the West of England (UWE). Pàg. 27-29. http://www.tu-chemnitz.de/phil/ikk/events/ss2000_1.html
- LYONS, Barbara Ann, *Principles of Behavior Change*, http://www.sahs.utmb.edu/pas/PAS_courses/phas3237/Presentations/behavior_change_lecture.htm
- Microsoft® Encarta® Online Encyclopedia 2001. “<http://encarta.msn.com/>” © 1997-2001 Microsoft Corporation. All rights reserved.

- MORENO, J. L. (1994): *Psychodrama*, vol. 1, 4a ed., American Society for Group Psychotherapy & Psychodrama, McLean, VA.
- PILLER, Ingrid (2000): "Language choice in bilingual, cross-cultural interpersonal communication", *Linguistik online* 5/1, http://www.linguistik-online.com/1_00/PILLER.HTM
- PINTER, Ester: *Un estudi fa una avaluació detallada de la situació lingüística a Catalunya*. <http://web.jet.es/kaba/Arxiu/noticies.htm>.
- PUJOLAR, J. (1993): "L'estudi de les normes d'ús des de l'anàlisi crítica del discurs", *Treballs de Sociolingüística Catalana* 11: pàg. 61-87.
- RICHMOND, Raymond L. *A Guide to Psychology and its Practice*. <http://members.aol.com/avpsyrich/sysden.htm>.
- ROSENBOIM, Josef. *What is Psychodrama?* http://psychodrama.virtualave.net/What_is_PD.html.
- STRUBELL, Miquel; J. M. Romaní (1986): *Perspectives de la llengua catalana a l'àrea barcelonina*. Sèrie «Monografies»; 1. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- STRUBELL, Miquel (2001): "La campanya de la Norma", dins DIVERSOS AUTORS *En recuerdo de Tisner. Semblanza*. Jalisco: El Colegio de Jalisco; Barcelona: Generalitat de Catalunya. Pàg. 37-50.
- TAYLOR, C. B.; B. Arnow (1988): *The Nature and Treatment of Anxiety Disorders*. New York: The Free Press.
- KRUMBOLTZ, J.; H. Krumboltz (1972): *Changing children's behavior*. New York: Prentice-Hall.
- WOLPE, J. (1958): *Psychotherapy by reciprocal inhibition*. Stanford: Stanford University Press.
- WOOLARD, Kathryn (1989): *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: Edicions de la Magrana.